

Zimándi Pius

'56

A Századvég Kiadó és az 1956-os Magyar Forradalom
Története Dokumentációs és Kutató Intézetének sorozata

Sorozatszerkesztők

Bak János
Békés Csaba
Gyurgyák János
Hegedűs B. András
Litván György
Rainer M. János

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia, a Soros Alapítvány,
a National Endowment for Democracy,
a Committee for Danubian Research támogatásával

1956-os irodalom

Z 51

ZIMÁNDI PIUS

A forradalom éve

Krónika 1956-ból

Századvég Kiadó – 1956-os Intézet
Budapest, 1992

Szerkesztette, a jegyzeteket és az előszót írta

Litván György

56

Az 1956-os Magyar Forradalom
Történetének Dokumentációja és Kutatóintézete
Közalapítvány
KÖRNYATI
1074 Budapest, Bohány u. 74.
Tel.: 322-3620 / Fax: 322-3084

3654

© Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, 1992

© Zimándi Pius örökösei, 1992

A kiadásért felel Gyurgyák János és Litván György
Felelős szerkesztő Bak János
Olvasószerkesztő Tóth Magdolna
Műszaki szerkesztő Kállay Judit
A fedélterv Kállay Judit munkája
A szedés és tördelés a Századvég Kiadó
számítógépes kiadványszerkesztő rendszerén készült
Tördelő Lipót Éva
Felelős vezető Bácskai István
A nyomdai kivitelezés a Centum Kft. munkája
Felelős vezető Ujvárosi Lajos
ISBN 963 7911 39 1
ISSN 1216-1756

ELŐSZÓ

Egy premontrai szerzetes, aki átélte és túlélte az ötvenes évek üldöztetéseit, 1956 elején – immár valamivel tűrhetőbb helyzetben – megérezte, hogy feljegyzésre méltó, történelmi idők következnek.

Ki tudja, gondolt-e elődeire, a középkor szerzetesi és papi krónikásaira? De mindenképpen Anonymus, Kézai, Szerémi gestáit, példáját és kötelességtudatát követte, amikor nekifogott mindennapos naplójegyzeteinek, s amikor több mint egy éven át gondosan lejegyezte mindazt, ami szűkebb és tágabb környezetében történt.

A naplót ugyanis, amely ilyen körülmények között született, nyugodtan tekinthetjük és nevezhetjük a szó eredeti értelmében vett *krónikának*. Szerzőjének, akiről a legilletékesebb élő tanú, az akkor vele együtt lakó ifjabb barát és tanítvány, Rónay László irodalomtörténész festett szép portrét, szinte nem volt magánélete. Ilyenformán nem is vezethetett szokványos értelemben vett naplót, hiszen a túlélés és a szerény táplálkozás napi gondjain túl, minden figyelme a történésekre, a *hírekre* irányult.

Emberfeletti buzgalommal, sőt megszállottsággal gyűjtögette és rögzítette 1956 januárjától kezdve az írásos és szóbeli, hivatalos és ellenzéki információkat, később, a forradalom napjaiban pedig a röplapokat, kiáltványokat, plakátokat és falfeliratokat, a valódi hírekkel együtt a legvadabb álhíreket, a terjengő rémhíreket, pletykákat, sőt, a jellegzetes vicceket is – egyszóval a kor folklóriját.

Munkája ily módon egyszerre irodalmi mű és igazi kortörténeti dokumentum: az 1956-os történelem- és nemzetformáló időszak egyik legjelentősebb személyes dokumentuma.

Irodalmi értékét a szerző íráskészségén és műveltségén túl elsősorban az adja, hogy a hatalmas információs és élményanyagot Zimándi Pius István személyiségén, moralitásán és iróniára hajló szellemén átszűrve kapjuk. Ez teszi oly életszerűvé és olvasmányossá a naplót.

A munkát sajtó alá rendező, a jegyzeteket kiegészítő és a kiadásért felelősséget vállaló történész számára viszont elsősorban mégis a krónika *hitelességének* foka a legfőbb kérdés. A válasz több értelemben is megnyugtató lehet.

Az első szint az információk, közlések, adatok nagy többségének megbízhatósága, gyakran még olyan esetekben is, amikor a hivatalos sajtóból természetesen hiányzó, szájról szájra terjedő vagy „bizalmas” információról van szó. Zimándi, ha nem biztos a dolgában, azt többnyire jelzi egy „állítólag”-gal vagy „azt hallottam”-mal. Ha kételkedik a hír igazságtartalmában, nem ritkán vissza is tér az ügyre másnap vagy harmadnap, újabb részletekkel vagy további kételyekkel.

Márpedig Zimándi Pius rendkívül jól, mondhatni, kivételesen jól tájékozott a maga kiteszített, „marginalizálódott” helyzetéhez képest. A Nyelvtudományi

Intézet, a szótárszerkesztőség s a Rónay család értelmiségi közegének – és saját intelligenciájának – köszönhetően egészen kivételes, rendhagyó képlettel és produkcióval szolgál. Nála a bennfentes tájékozottság a kívülálló tekintetével, szemléletével és valóságérzékelével párosul.

Ezzel eljutottunk a krónika hitelességének mélyebb szintjére: a realiztikus látásmódhoz és a tárgyilagos ábrázolásmódhoz.

Zimándi lenyűgözve, szinte hipnotizáltan csodálja a kibontakozó szellemi, majd politikai, végül fegyveres szabadságküzdelmet, de eközben egyik irányban sem veszti el kissé ironikus tisztánlátását.

Nagy elismeréssel figyel – kívülről – az irodalmi és pártellenzék tevékenységét, láthatóan tisztában van vele, hogy a rendszert belülről lehet sikeresen támadni és bomlasztani, de egy-egy csipős megjegyzés erejéig megemlékezik az irodalmi és szellemi szabadságharc szereplőinek régebbi, kevésbé dicsteljes szerepéről és műveiről is. De antikommunizmusa soha nem elvakult és fanatikus, inkább racionális jellegű.

Ugyanígy a másik oldal irányában sem elvakult vagy kritikátlan, amint ezt Mindszenty bíboros stílusára és beállítottságára utaló megjegyzései mutatják. Nem éri be a felkelőkről terjedő hőstörténetekkel és a közkeletű ÁVH-s rémtörténetekkel (lásd Köztársaság téri ásatások), hanem történelmi-szociológusi módon elemez és krónikásként nyomoz, „utánajár” a híreknek. A fiatalabb olvasók számára is megelevenítő erővel láttatja az akkori utcaéletet, a kenyérért álló sorokat, a falragaszok előtt vitatkozó embereket.

Egészében véve tehát igaznak és mélyen hitelesnek mondhatjuk a forradalomnak ezt a most előkerült krónikáját, amelyet – mint azt a szerzői bevezető és a szinte nyomdakészen legépelte, bekötött külalak is bizonyítja – szerzője az utókor nyilvánosságának szánt, s amelyet ő maga, majd rokonai évtizedekig rejtegettek, hogy egyszer majd oda is kerülhessen.

A krónikás szerző tisztessége, egykori erőfeszítése és nyilvánvaló szándéka – úgy éreztük – a mai közreadókat arra kötelezi, hogy a napló teljes szövegét közöljék, minden lényegbevágó kihagyás és változtatás nélkül (leszámítva a véletlen szóismétlések elhagyását és a mai helyesírási szabályok érvényesítését). Ebből az elvből következett az is, hogy nem pontoztuk ki az ismert közszereplőkre vagy írókra tett csipős-ironikus megjegyzéseket vagy a róluk szóló sztorikat és pletykákat sem, mert ezek hozzátartoznak Zimándi előadás- és szemléletmódjához, és – ezt nyomatékosan állíthatjuk – nem rosszindulatúak. Éppen ezért nem kommentáljuk vagy cáfoljuk ezeket a részben már amúgy is ellenőrizhetetlen, de többnyire találó történeteket, egy-két olyan esetet kivéve, amely tényleg becsületbe vágott.

A szerkesztői jegyzetek ily módon a legszükségesebbre, a ténybeli tévedések kiigazítására vagy szakirodalmi, esetleg ténybeli kiegészítésekre szorítkoznak, és soha nem vállalkoznak a szerző véleményének, szemléletének kommentálására.

Nem fűzünk helyesbítő jegyzetet a ma már köztudottan alaptalan, hamis vagy túlzott hírekhez sem, amelyeket a szerző hallomás alapján feljegyzett, de maga sem tartott megbízhatóknak vagy hihetőknak.

A naplóban igen sok személy csupán keresztnévvel vagy monogrammal szerepel. Ezek egy részét nem tudtuk vagy – a szerző kiérezhető szándékát tiszteletben tartva – nem akartuk feloldani. Keresztnéven leggyakrabban házigazdáit említi: Gyurka, Gy. gyanánt Rónay Györgyöt, Laci néven pedig ennek fiát, Rónay Lászlót. A Nyelvtudományi Intézet és a szótárszerkesztőség jó néhány, monogrammal szerepeltetett munkatársának kilétét Soltész Katalin segítségével sikerült kideríteni, amiért ezúton is köszönetünket fejezzük ki.

A forradalom előtti hónapokban Zimándi sokszor említi és idézi az *Irodalmi Újság* cikkeit. Mivel a hetilap mindig a hét végén jelent meg, a bejegyzés szombati vagy vasárnapi dátumából a lapszám dátuma önként adódik. Jegyzetben csak az esetben adunk forrásmegjelölést, ha az illető cikk szerzője, címe vagy megjelenési időpontja nem derül ki a naplóbejegyzésből.

Végül szeretnék köszönetet mondani a Zillich család tagjainak, akik hosszú éveken át megőrizték és most közlésre átengedték, valamint Incze Miklós professzornak, aki jó történészi szemmel felismerte a munka rendkívüli értékét, s helyesen feltételezte, hogy 1956-os kutatóintézetünk hasonlóan fogja megítélni.

Litván György

1992. május

EMLÉKEIM ZIMÁNDI PIUSRÓL

Legutoljára Bor Ambrus szép regényében, a *Meráni hegedűben* találkoztam vele, Pius tanár úrral, akit Rónayéknál – nálunk – csak Sirének neveztek, aki magyar-tanára volt a regény szerzőjének, s az egyik szavalóversenyen kierőszakolt valamelyik tanítványának egy húszpengős díjat.

Egyébként Zillich Istvánnak született Bezdánban, 1909-ben; sváb származásának jeleit őrizte kicsit vöröses haja, a homlokán sorakozó szeplők és példás szorgalma. Gödöllőn lépett a premontrei rendbe – remekül állt neki a hófehér rendi ruha a kék cingulussal –, a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte tanulmányait s annak a baráti társaságnak lett a tagja, amelyet olyan nevek fémjeleztek, mint a cisztercita Ágoston Julián, a robbanó tehetségű költő, akit az 50-es években ugyancsak alaposan megpróbált az élet, Magyar István, a későbbi kiváló piarista tanár, Rónay György és előbb az egyetemen, majd „kivülről” Thurzó Gábor. Horváth János volt a legkedvesebb tanára, de szívesen emlegette Császár Elemér rendszerességét is.

Irodalomtörténésznek készült és teljes jogú tagja volt annak a társaságnak, amely az *Ezüstkor* című folyóirat körül verődött össze. Fel-feltűnt körükben degeszre tömött aktatáskájával, komoly, figyelmes arcával, kedves mosolyával, amely gyermekségem éveit éppúgy felderítette, mint a későbbieket, amikor egyútt ballagtunk le a Rózsadombról, ő a Nyelvtudományi Intézetbe – előbb azonban kis kitérőt tett a Pozsonyi úti kápolnába, ahol miséjét mondta –, én a piaristákhoz.

Ez azonban jóval később történt. A háború idején még premontrei volt, s ekkor kezdett Péterfy Jenővel foglalkozni. A magyar esszé nagymestere lett élete szerelme. Felkutatta minden élő leszármazottját, ismerősét, megszállott szorgalommal gyűjtötte megmaradt tárgyait – Péterfy csontgombos sétabotjára még emlékszem –, s olyan mennyiségű jegyzetet halmozott össze róla, rendszerint gyorsírással, amennyiből akár egy magyar irodalomtörténetet is megírhathott volna.

Legendás tanár volt. Módszertani segédkönyvei máig sem veszítettek frissességükből. Ahogyan például feldolgozta a *Toldit*, az példaszerű volt és maradt. S így emlékeznek rá volt tanítványai is, akik később gyakran felkeresték abban a parányi szobában, amelyben az *Alkony éve* című Rónay-regény Tódor Imrusa meghúzódott nálunk.

Budafokon volt igazgató a negyvenes évek végén. Apám megtudta valahonnan, hogy a szerzeteseket összegyűjtik – akkor az a hír járta, hogy Oroszországba viszik majd őket –, kézen fogott, s kimentünk Budafokra. „Most összepakolod, ami a legfontosabb, s velünk jössz!” – mondta ellentmondást nem tűró hangszállal, s Zimánda riadtan összepakolt. Ekkortól lett Zimánda István. A személyzeti szobát rendezte be neki anyám, addig az én otthonom volt, attól kezdve ő